

УДК 94:331.25(477.74)«1941/1944»

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2021-35-1>

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСИ У ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР.

Бабіч Олександр Вячеславович,
аспірант кафедри історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
bav1971g@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6456-8357

Мета. Стаття присвячена аналізу пенсійного законодавства румунської окупаційної влади та стану пенсійного забезпечення в Одесі в 1941–1944 роках. **Методи.** Результати дослідження допоможуть розширити знання про життя, майновий стан та стратегії виживання населення Транснестрії в період Другої світової війни, зрозуміти систему соціальних норм, правотворчу та правозастосовну діяльність окупаційної влади та порядок взаємин з місцевим населенням. Основу дослідження склали джерелознавчі методи критики, аналізу та оцінки джерел, архівної евристики, порівняльно-правовий та статистичний методи.

Результати. Проаналізовано всі наявні нормативні документи та правові акти, що регулювали питання пенсійного та соціального забезпечення населення Транснестрії і Одеси в 1941–1944 роках. Відпрацьовано архівні фонди Губернаторства та Пенсійного відділу і відділу праці Одеського муніципалітету, що зберігаються в Державному архіві Одеської області. Встановлено методи підрахунку та безпосередню кількість мешканців Одеси, що підпадали під діяльність правових актів, що були складені румунською владою після зайняття міста. Дано оцінку юридичним нормам, об'єднаним в накази та розпорядження Губернаторства Транснестрії та їх адекватності та відповідності тим цілям і вимогам, які вони регулювали у соціальній сфері окупованого міста та губернії. Встановлено органи окупаційної влади, які відповідали за патронат, пенсійне та соціальне забезпечення, реєстрацію та фінансові процеси. Відпрацьовано увесь масив російськомовної місцевої періодики окупантів, у якій проводилося інформування населення з вказаних питань. У статті наводяться норми виплат пенсій, порядок нарахування, фонди та суми, які були витрачені румунською владою в 1943–1944 роках. Дослідженням вперше був встановлений перелік категорій громадян, які отримували персональні пенсії від окупантів, та ті категорії одеситів, які були позбавлені виплат. **Висновки.** Зроблено висновки, що румунська адміністрація в Транснестрії після тотального знищення єврейського та ромського населення переймалася проблемою виплат пенсій радянським громадянам всіх інших етнічних та соціальних категорій, взявши на себе відповідальність за гуманітарну складову частину антигуманного явища окупаційної системи. Це була необхідність для забезпечення влади від соціальних вибухів та гуманітарної катастрофи на захоплених територіях.

Ключові слова: Друга світова війна, Одеса, Транснестрія, населення, пенсійне законодавство, румунська окупація.

PENSION PROVISION OF CITIZENS OF ODESA DURING THE OCCUPATION IN 1941–1944

Babich Oleksandr Viacheslavovych,
Postgraduate student at the Department of History of Ukraine
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
bav1971g@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6456-8357

Research's purpose: This work analyses laws of Romanian occupational government, related to the pensions and the state of pension provisions of the Odessa citizens in 1941–1944. The results of this research must be helpful for better understanding of life, economical behaviour and survival strategies of the population of Transnistria during the Second world war. It would also provide a better picture of how social care and the laws which enforce it were implemented by occupational government.

Research methods: The work is based on source studies methods, methods of archival heuristics, comparison of sources and statistical methods.

Results and conclusions of the research: We analysed all normative and regulative documents related to the question of social payments to the population of Odessa and Transnistria in 1941–1944. We have also researched archive funds of the Governorate, the Pension Department and the Labor Department of the Odessa Municipality in The State Archives of Odessa Region. We have developed the methods to estimate the headcount of citizens, whose life was influenced by new law, and the headcount itself. We have evaluated the effectiveness of the orders of the Romanian occupational government related to the social care. We have discovered the institutions responsible for the distribution of social welfare in the occupied region. We studied of all newspaper titles, related to the subject, and discovered the ways of informing the locals about new laws.

The work contains information about the amount and the ways of providing social payments, fund and sums spent to conduct those payments in 1943–1944. For the first time were discovered social groups that were provided with social care, and the ones that were rejected for pensions. In conclusion, after total exterminating of Jewish and Gypsy population, Romanian occupational administration took care about social payments for soviet citizens of the Transnistria region, who belonged to other social and ethnical groups. Even though the occupational regime was, by all means, unethical, it took ethical steps to stabilize its own ruling position in society and avoid possible rebellions on controlled territories.

Key words: Second World War, Odessa, Transnistria, population, Romanian occupation.

1. Вступ

Питання соціального та пенсійного забезпечення місцевого населення окупованих територій тривалий час залишалися поза увагою не тільки широкого суспільного інтересу, але й науковців, адже саме цей блок досліджень періоду Другої світової війни балансує на тій психологічній межі, коли необхідність відповідної оцінки досліджуваного явища може сприйматися як спроба реабілітації окупаційної влади. Проте їх вивчення необхідно сприймати як частину історичних та соціальних досліджень, що дозволяють зрозуміти фактори виживання населення у період окупації, взаємин населення та «нових господарів», природу набутої чи апріорної лояльності до окупантів. Нормативна база, структура пенсійного законодавства, чисельність тих категорій, що підпадали під його дію у межах міста Одеси – столиці окупованого й адміністрованого Румунією губернаторства Трансністрія, дає великий простір для наукового пошуку. При цьому увагу привертає використання нормативної бази румунських органів патронату і пенсійного забезпечення та статистичних звітів, що дало можливість виявити деякі суперечності та механізми затягування реєстрації літніх людей. Наслідком цього стало відтермінування самих пенсійних виплат.

Сьогодні у вітчизняній історичній науці не існує жодного дослідження, яке б давало оцінку пенсійного законодавства Трансністрії, кількості пенсіонерів Одеси та рівня їх матеріального забезпечення в період румунсько-німецької окупації 1941–1944 років. І це при тому, що ця категорія становила не менше 20 000 осіб (7,2% населення міста). Комплексне з'ясування всіх обставин взаємодії влади і населення старших вікових категорій, способів їх виживання, існування в особливих умовах окупованого міста стає важливим і актуальним предметом дослідження. Радянську історіографію в цьому контексті варто розглядати як заангажований, заідеологізований і заполітизований погляд на румунську окупацію. Досліджуючи ставлення до окупаційної влади, поведінку населення в умовах «ворожого правління», радянські автори намагалися ці явища глибоко не препарувати, щоб не торкатися «слизької» теми колаборації, взаємодії населення з ворогом. Однак відзначимо комплексну працю І. Левіта «Участь фашистської Румунії в агресії проти СРСР. Витоки, плани, реалізація (1.IX.1939–19.XI.1942)» (Левіт, 1981).

За часів незалежності України та в останні роки з'явилася низка досліджень. Так, ґрунтовну роботу, спрямовану на дослідження проблеми встановлення та функціонування румунської окупаційної системи, здійснено одеськими істориками. Зокрема, М. Михайлуца вивчає релігійну політику та церковне життя (Михайлуца, 2011), Т. Вінцковський та І. Нікульча – український рух опору на окупованих землях (Вінцковський, Нікульча, 2007: 5, 123–134) тощо.

Значний внесок в осучаснення наукових підходів, методології дослідження, бачення минулого українських земель років Другої світової війни й історії окупаційного періоду зроблено колективом авторів Інституту історії НАН України та низкою регіональних дослідників. Проривом у сучасній українській історіографії стала фундаментальна праця «Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття» (2010).

У першому томі цього видання темі окупаційного режиму в Трансністрії, зокрема і в Одесі, присвячений окремий розділ.

До важливих робіт зарубіжної історіографії останніх років, що були присвячені темі румунської окупації, віднесемо наукову збірку «Одесса. Жизнь в оккупации. 1941–1944» з серії «Історія колабораціонізму» (2013). Вагомий внесок у дослідження руху спротиву на українських землях здійснив російський дослідник Гогун О. (Гогун, 2018). Значний пласт румуномовних джерел із центральних архівів Румунії запропоновано в роботах сучасних румунських дослідників В. Акіма, А.-Н. Петку, Дж. Єнаке, І. Ністора, О. Трашки, а також молдовських вчених А. Морару, А. Петренку, Р. Соловей тощо.

Проте в сучасній історичній науці бракує комплексних досліджень, які б розглядали систему соціального та пенсійного забезпечення населення в Одесі упродовж 1941–1944 рр., об'єктивні та суб'єктивні фактори впливу, кореляцію з потребами та чинниками румунської окупаційної системи. Отже, саме таким чином поставлене наукове питання стимулює науковий пошук і посилює актуальність запропонованої теми. При цьому вкрай важливо зауважити давно назрілу необхідність публікації нормативних актів з огляду на відкриття низки архівних фондів та переглянути концепції функціонування окупаційних органів управління в Трансністрії.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі комплексного вивчення значного масиву архівних документів, періодики часів окупації, здобутків сучасної історіографії з'ясувати особливості діяльності румунської окупаційної влади щодо пенсійного та соціального забезпечення населення окупованої Одеси та визначити ефективність вжитих заходів, виявити механізми впровадження нової системи соціальних норм, а також простежити правотворчу та правозастосовну діяльність окупаційної влади та порядок її взаємин з місцевим населенням.

Населення будь-якого окупованого міста радянської території в роки Другої світової війни за зрозумілих причин переважно складали жінки, діти та пенсіонери. Якщо приймати те, що велика кількість мертвих людей будь-якої категорії на вулицях міста, зокрема і останньої з перелічених категорій, не входить в плани нових господарів, то вони вимушені були вживати заходів із забезпечення людей прожитковим мінімумом. Румунська влада, яка тотально знищила єврейське населення Одеси, не планувала знищення християнської частини міста. Події 1941–1944 років, які ми вивчаємо, не дозволяють зробити висновок, що планувалася чи виконувалася якась політика позбавлення Одеси і Трансністрії від місцевого християнського населення. Це населення радше сприймалося як ресурс на приєднаних територіях. Його намагалися зберегти. Крім того, немає жодного документу чи факту масового знищення літніх категорій громадян, але проблема їх забезпечення з урахуванням достатньо великої кількості старих громадян Трансністрії для румунської влади стала гострою вже в перші місяці окупації. Далі ми можемо відслідкувати те, як румуни демонстрували намагання заспокоїти цю категорію людей і формалізувати процес їх матеріального забезпечення.

2. Формування системи пенсійного забезпечення в Одесі в період румунської окупації

Перша згадка про необхідність вирішити це питання знаходиться в «Одеській газеті» (№ 20 від 24.12.1941 р.). У статті за підписом «А.Н.» та з назвою «До питання про виплати пенсій» вказано: «Рятуючись втечею з Одеси, більшовицька влада не подбала про те, щоб виплатити хоча б за останній місяць суми, які належать пенсіонерам. Таким чином, зараз стоїть питання про виплату пенсій як за минулий час (з дня припинення виплати пенсії радянською владою), так і надалі. Питання це достатньо складне: річ у тому, що з чесними працівниками (інвалідами праці, старими) за часів радянської влади отримували пенсії численні дармоїди, які надавали свого часу різні послуги політичного характеру більшовикам, працювали секретними співробітниками НКВС тощо. Перегляд складу пенсіонерів – справа необхідна, але в умовах, що склалися, довготривала. Проте багато пенсіонерів опинилося в критичному матеріальному становищі і потребує невідкладної допомоги, тому пан губернатор Трансністрії проф. Г. Алексяну розпорядився тимчасово до встановлення нових розмірів та категорій пенсій виплачувати кожному пенсіонеру 25% від суми раніше отримуваної ним пенсії щомісяця. Виплата ця вважатиметься авансом, який обчислюватиметься з дня припинення виплати пенсії радянською владою. З того ж дня буде встановлена виплата постійної пенсії. Наразі терміново треба скласти іменні списки всіх пенсіонерів із встановленням розмірів раніше одержуваної пенсії та термінів останньої виплати. Про порядок складання таких списків та про те, яка саме установа їх складатиме та виплачуватиме за ними пенсійні суми в Одесі, Миський Муніципалітет запитав пана губернатора Трансністрії. Після отримання відповіді буде негайно розміщене у нашій газеті відповідне повідомлення» (Одесская газета, 1941: 20, 3).

Щойно сформованим органам окупаційної адміністрації для організації життя міста і контролю за населенням потрібне було розуміння його чисельності, національного та соціального складу. Уже наприкінці листопада Дирекція одеського РАЦСу розпочала оформлення всіх громадянських актів – народження, шлюбу та смерті. За наказом Муніципалітету через відсутність нотаріальних контор спочатку саме РАЦС проводив реєстрацію всіх підписів і документів, які потребували нотаріального оформлення. Окрім іншого, нотаріальні контори проводили загальну реєстрацію, яка розпочалась у Трансністрії ще до окупації Одеси. Ще 25 вересня 1941 року в Тирасполі цивільний губернатор окупованих Румунією земель Георгіе Алексяну підписав Наказ № 16, де, крім іншого, зазначалося таке:

«Ст. 1. Всі мешканці території зобов'язані в 15-денний термін з дня оприлюднення цього наказу реєструватися в комунальних Примаріях за місцем проживання.

Ст. 2. Реєстрація проводиться в окремій книзі для запису населення з зазначенням імені, по батькові і прізвища, місця та дня народження, імені батьків, часу проживання в комуні (місті, селі) і акту, що засвідчує особу (паспорт або свідки). Діти до 16 років і дружина реєструються під № глави сім'ї.

Ст. 3. Одночасно з реєстрацією Примарії видають посвідчення про це. Ці посвідчення підтверджують особу кожного. Такі посвідчення повинні мати всі записи з книги реєстрації населення, а також прикмети обличчя.

Ст. 4. Особи, які не реєструються у зазначений термін, будуть вважатися підозрілими.

Ст. 5. Ніхто не може виїхати з місцевості проживання без належного посвідчення, виданого Примарією» (Державний архів Одеської області (ДАОО), спр.79, 17).

За Наказом Губернатора № 25 від 21.11.1941 року були створені облікові комісії та відділи Центрального статистичного інституту, які повинні були виконати повний перепис населення та майна у своїх населених пунктах.

Згідно з офіційними даними цього перепису в січні 1941 – лютому 1942 р. в муніципії Одеса проживало 272 378 осіб (Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M), d. 1219, II). Загальний рахунок було знову оголошено в газеті: «Згідно з останніми відомостями, зібраними у зв'язку з розподілом хлібних карток за лютий і березень ц.р., за виключенням євреїв, які повинні вважатися евакуйованими, кількість населення в м. Одесі визначається приблизно в 252 000 осіб» (Одесская газета: 44, 3).

Оперуючи результатами саме цього перепису, окупаційна адміністрація опублікувала інформацію щодо окремих виявлених категорій:

«До перепису пенсіонерів у місті. Проведений відділом громадського нагляду Одеського Муніципалітету перепис осіб, які мають право на отримання пенсій, 4 березня повністю завершений. Зареєстрованими виявилися 17 305 осіб. Днями списки пенсіонерів будуть спрямовані Муніципалітетом цивільному губернатору для підтвердження на виплату пенсійних сум» (Одесская газета: 51, 3). Таким чином, можемо брати за основу ці дані, але, звісно, вони далеко не остаточні, адже частина осіб пенсійної категорії не реєструвалася з огляду на ризики для свого життя чи свободи. Крім того, якась частина людей пенсійного віку не могла фізично з'явитися до реєстрації, не була своєчасно повідомлена, свідомо заховалася від реєстрації (члени партії, колишні співробітники радянських органів) тощо.

Таким чином, якщо прийняти кількість міського населення Одеси без євреїв у лютому 1942 року у 240 000 осіб (Arhiva Națională a Republicii Moldova, d. 1219, II), то пенсіонери склали не менше 7,2%. Для порівняння: згідно з матеріалами Всесоюзного перепису 1939 року загальна кількість громадян у віці від 60 років у всьому СРСР складала 6,6%. В Одеській області цим переписом їх нараховано було рівно 6% (Всесоюзная перепись населения 1939 года: основные итоги, 1992, 28). Таким чином, можемо вважати кількість пенсіонерів міста (17 305 осіб) майже реальною. Можливо, така цифра є дещо заниженою, а реальною була кількість близько 20 000 осіб. Це припущення цілком зрозуміле, якщо ми загальну пропорцію зменшення населення будемо корегувати всіма обставинами, пов'язаними з військовими діями та евакуацією. Зрозуміло, що більшість чоловіків була на фронті, в евакуацію вивозилися в першу чергу ті, хто становив цінність для оборонної промисловості

та економіки, та ті, хто фізично міг долати великі відстані тощо. Отже, загальний відсоток пенсіонерів в окупованому радянському місті був вищим, ніж у мирний час.

10.02.1942 р. «Одеська газета» повідомила, що міський голова Герман Пинтя звернувся до губернатора Г. Алексяну с запитом про виплату пенсії колишнім радянським пенсіонерам. Після цього була отримана вказівка від губернатора «скласти списки всіх пенсіонерів з заповненням відповідних анкет». Міським головою була видана вказівка відділу громадського піклування Муніципалітету про виконання цієї роботи (О пенсиях, Одесская газета, 1942, 38: 3).

Після цього румуни відкрили по місту 5 пунктів реєстрації пенсіонерів. Всі, хто мав право отримувати пенсії, запрошувалися в ці пункти, куди треба було з'явитися з такими документами: 1) про стаж; 2) про заробітну платню за останній рік роботи; 3) про інвалідність; 4) метричною довідкою або документом, що доказував дату народження; 5) похоронним свідоцтвом для нащадків; 6) про право успадкування (Одесская газета, 1942, 39: 3).

Наприкінці березня процедура обліку була призупинена, а населенню повідомили таке: «Згідно з роз'ясненням пана губернатора Трансністрії професора Г. Алексяну подальший облік колишніх пенсіонерів та видача їм пенсійних документів в Одесі завершені. Усі особи, що отримали до 16 жовтня минулого року документи на право пенсії, вважаються пенсіонерами. Надали оформлення пенсіонерів проводитиметься на основі загальноприйнятих у Румунії законів про права на пенсію та допомогу» (Одесская газета, 1942, 52: 4).

Мабуть, в цей самий час службовці відділу громадського піклування отримали багато звернень від тих, хто був позбавлений пенсії радянською владою, тому що за два тижні після останнього повідомлення з'явилось ще одне, яке стосувалося виключно «царських пенсіонерів»: «Міський голова пан Герман Пинтя звернувся до губернатора Трансністрії проф. Г. Алексяну з питанням про долю колишніх царських пенсіонерів, тобто чиновників царського часу, офіцерів та ін. осіб, які отримували пенсію у дореволюційний час, але були позбавлені її радянською владою. Губернатор Трансністрії роз'яснив, що всіх цих осіб, які мають відповідні документи, необхідно зареєструвати, що й буде зроблено відділом громадського піклування Одеського муніципалітету. Про терміни реєстрації буде повідомлено в нашій газеті» (Одесская газета, 1942, 65: 3).

Пізніше датами цієї реєстрації були встановлені 18, 19 і 20 травня. З собою треба було мати пенсійну книжку або документ, що доводив отримання пенсії в царські часи, і паспорт (Одесская газета, 1942, 80: 3).

У фонді Р-4198 Державного архіву Одеської області збереглося тільки дві справи пенсійного відділу дирекції примарії Одеського муніципалітету. Там є відомості обліку цієї категорії населення і щоденні звіти районів. Так, пенсійний відділ 5-го району міста доповів, що «за 18–20 травня було перереєстровано 25 пенсіонерів царського часу» (Державний архів Одеської області, спр.1, 3). Далі були подані їх списки.

Декілька разів протягом червня – серпня 1942 року в «Одеській газеті» з'являлися маленькі повідомлення, що Муніципалітет звертався до губернатора з проханням про пришвидшення виділення коштів на виплату

пенсій. Таких повідомлень знайдено шість. Текст статей фактично повторюється: «Потреби пенсіонерів. Низка пенсіонерів подала на ім'я міського голови Одеського муніципалітету запити з проханням врахувати їхнє тяжке становище та полегшити їхнє існування. Пенсіонери ще раз просять міського голову звернутися до губернатора з проханням про прискорення виплати пенсії та забезпечити пенсіонерів паливом, гасом, хлібом, продуктами харчування та довідками про знижку на квартирну платню. З усіх цих питань міським головою нарівні зі службовцями Муніципалітету вжито необхідних заходів, а в питаннях, що залежать від Муніципалітету, прохання передано відділу громадського піклування Медико-санітарної дирекції» (Одесская газета, 1942, 138, 3).

Але на це ані відповіді, ані самих пенсій не видно було до серпня 1942 року.

Зрештою, в серпні 1942 року в пресі з'явилось таке повідомлення:

«Муніципалітет м. Одеси нещодавно надав пану губернатору Трансністрії доповідь з приводу положення пенсіонерів, повідомивши про те, що до цього часу не була виплачена жодна пенсія на тій підставі, що Муніципалітет не має у своєму розпорядженні необхідних фондів. Оскільки згідно з постановою пана губернатора Трансністрії пенсії мають сплачуватись із фондів Губернаторства, то Муніципалітет просив надати у його розпорядження відповідну суму для того, щоб виплачувати пенсії. На цю доповідь Муніципалітет отримав відповідь, що питання про пенсії буде вирішене одночасно з виданням нових правил для виходу на пенсію, які будуть введені в дію з 1 вересня 1942 року» (Питання про пенсії, Одесская газета, 1942, 170, 4).

3. Пенсійне законодавство окупаційної влади Трансністрії

Базові основи окупаційного пенсійного законодавства були викладені у Наказі № 78 Головного військового командування Військового управління цивільного губернатора Трансністрії та за підписом Г. Алексяну від 21 серпня 1942 року. Документ цей дуже великий, тому дамо лише тези з нього, щоб можна було зрозуміти, як румуни збиралися організувати соціальні виплати.

Пенсії мали видаватися на підставі цього наказу до остаточного затвердження положення про пенсіонерів та всіх, хто має на те право, за винятком осіб, які отримували пенсії з центральної пенсійної каси Румунії.

Був затверджений мінімальний розмір пенсії: у селі – 10 марок, у місті – від 20 марок на місяць. Максимальний розмір – 200 марок на місяць.

Право на пенсію отримували усі чиновники, офіцери, особи духовного звання, службовці, робітники, які працювали як за царського режиму, так і за радянської влади.

Пенсії відрізнялися за двома категоріями:

- 1) пенсія з інвалідності;
- 2) пенсія за вислугою років.

Пенсію з інвалідності мали змогу отримувати усі працівники у трьох випадках: а) коли хвороба була пов'язана з каліцтвом або травмою, а також із захворюванням, яке виникло на службі або виробництві; б) під час служби, але не під час виконання службових обов'язків; в) з інших причин.

Особи цих категорій розбивалися на три групи: а) інваліди, не здатні зовсім до праці; б) не можуть продовжувати роботу за своєю професією; в) можуть працювати, але за іншою спеціальністю. Інваліди першої категорії отримували 100% пенсії, що їм належала, плюс 20% надбавки. Інваліди другої категорії отримували 75%, інваліди третьої категорії отримували 50% пенсії. Право на пенсію набувалося стажем працівника, який мав бути не меншим від 10 років, а за кожен рік роботи понад 10 років друга та третя категорії отримували по 3% додатково за кожен рік служби, але не більше ніж на 100%.

Оклад зарплатні, з якого обчислювалася пенсійна сума, брався середньомісячний протягом року роботи працівника за розрахунком еквівалента 10 крб = 1 марці.

Особи, які отримали інвалідність під час служби, але не через неї, одержували ті самі суми, що й пенсіонери, які отримували пенсії за вислугу років. Верхній вік для працівників, які перебували на службі (для чоловіків та жінок) становив 57 років. Після цього віку працівник автоматично переводився на пенсію, причому максимальний стаж роботи становив 10 років.

Для працівників, які перебували на важких роботах (шахтарі, льотчики, моряки, кочегари, службовці залізниць), максимальний вік становив 50 років при 10-літньому стажі роботи, а кожних додаткових 5 років роботи за цими професіями зараховувалися за 10 років. Кожен, хто пропрацював 25 років, мав право піти зі служби та отримувати пенсію за вислугою років, а жінки, які досягли 57 років і мали дітей, мали право звільнитися та перейти на пенсію за наявності 15-річного трудового стажу.

Якщо годувальник сім'ї помирає з причин, що залежали від роботи, його спадкоємці отримували 100% належної йому пенсії. Якщо він помирає з незалежних від підприємства причин, то пенсія виплачувалася відповідно до прав годувальника сім'ї на отримання пенсії. Спадкоємцями вважалися вдова, діти віком до 16 років, а якщо вони навчалися, то до 18 років. Якщо спадкоємці були нездатні до праці, вони отримували пенсію довічно, як і батьки. У разі загибелі годувальника сім'ї не з провини підприємства за одного спадкоємця сплачувалося 50%, двох – 75%, трьох – 100% належної суми. Круглі сироти отримували усі 100%.

Спадкоємці загиблого від репресій або у боротьбі з радянською владою одержували 100% його останнього заробітку плюс 20% надбавки.

У разі тимчасової непрацездатності робітника та тяжкої форми захворювання йому виплачувалася протягом 6 місяців допомога, а потім він переводився на пенсію. Жінки після пологів отримували допомогу у розмірі двомісячного окладу.

Втрачали право на пенсію засуджені за кримінальні злочини та засуджені за дії, спрямовані проти державного режиму Трансністрії.

Видача пенсій мала здійснюватися через пенсійні каси Муніципалітету.

Для покриття витрат на утримання пенсіонерів працівники повинні були виплачувати зі своєї зарплатні 5% щомісяця. Крім того, 5% виплачувало підприємство, 1% вносився із бюджету сіл та комун. Ці кошти

надходили у фонд Губернаторства, а якщо їх не вистачало для покриття витрат, то різницю мало додавати Губернаторство.

Встановлення пенсій повинно було початися з 10 вересня 1943 р. Прийом звернень до комісії зі встановлення пенсій разом із оригіналами документів про трудовий стаж або засвідченими нотаріальним порядком копіями проводився до 25 вересня, а потім протягом першого місяця після виходу працівника зі служби. Комісії складалися: в Одесі з міського голови чи його представника, представника фінансової Дирекції, представника відділу громадського піклування та секретаря; у селах із примарії, делегата фінансового органу та делегата відділу громадського піклування. По повіту ці комісії призначалися префектом повіту. Незгодні з рішеннями комісії мали змогу оскаржити їх у 15-денний термін у місцевій чи центральній комісії, відправивши документи поштою.

Особа, яка мала право на пенсію, отримувала з Губернаторства спеціальну пенсійну книжку, за якою виплачувалася пенсія з дня зарахування (Державний архів Одеської області, спр. 1, 35).

Якщо не розглядати подробиці, то треба визнати, що цей нормативний акт відповідає навіть більшості сучасних пенсійних законів. Вік виходу на пенсію, категорії, норми виплат тощо можна характеризувати як нормальні для більшості державних систем.

Однак ще рік витратила бюрократична система Трансністрії та Муніципалітету міста на створення пенсійних комісій, з'ясування та уточнення списків, категорій, норм виплати пенсій одеситам, медичний огляд інвалідів, оформлення та видачу пенсійних книжок тощо. При цьому населення регулярно інформувалося в газетах про ці кроки влади, про що ми знаходимо більше десяти різних повідомлень в газетах «Одесская газета» та «Молва».

В цей рік вони платили тільки так звані персональні пенсії особисто від губернатора чи міського голови. До винятків, які вдалося встановити, можна віднести пенсію вдові генерала-інженера О.В. Груеля, розстріляного більшовиками у 1919 р., вдові колишнього окружного інспектора Одеського навчального округу царської Росії В.І. Марданова (Одесская газета, 1942, 136, 4), вдові професора Іллі Каменського (Одесская газета, 1942, 131, 3), вдові О.М. Дерibasа «за особливі заслуги покійного, який займався історичними проблемами Одеси» (Одесская газета, 1942, 150, 3) та вдові Теофіла Ріхтера – композитора, органіста одеської лютеранської кірхи, якого розстріляли НКВС у 1941 році (Одесская газета, 1942, 159, 3). Усі вони отримували пенсію розміром у 100 марок. Крім того, за клопотанням Румунської православної духовної місії, губернатору було дозволено видавати пенсії старому духовенству, а також вдовам священників та дружинам репресованого духовенства (Одесская газета, 1942, 245, 5).

Зрештою, пенсійне законодавство і те, що ми зараз назвали б «страхова медицина», були кодифіковані в єдиному великому наказі губернатора Трансністрії № 132 від 19.08.1943 р. (Молва, 1943, 214, 4). З нових розділів там додалися такі: «Пенсії спеціальні по праці та персональні пенсії», «Допомога при тимчасовій втраті працездатності», «Допомога при одруженні», «Допомога на поховання», «Медичне обслуговування,

перев'язки та медична допомога». Наказ дуже великий за обсягом, тому немає сенсу його тут публікувати.

Його логічним продовженням була Постанова губернатора № 4603 від 1.10.1943 р., у якій розписувалися механізми створення та наповнення пенсійних фондів та фондів соціального страхування Губернаторства, муніципалітетів, районів та комун. Там само ретельно була розписана сама процедура нарахування та виплати пенсії та страхової матеріальної допомоги. Органом, який відповідав за виконання цих нормативних актів, був відділ праці Муніципалітету (Молва, 1943, 260, 4).

4. Реєстрація пенсіонерів Одеси та стан виплат

Якщо враховувати, що румуни рік займалися реєстрацією осіб пенсійного віку, інвалідів і всіх, хто мав право на отримання виплат, то зрозумілим стає, що вже з жовтня 1943 року одеські пенсіонери почали отримувати гроші (Молва, 1943, 253, 5).

Після цього ми знаходимо декілька підтверджень того, що пенсії почали виплачувати більш-менш регулярно. Ми можемо зрозуміти, про які суми і яку кількість пенсіонерів ідеться. Так, у статті «Видача пенсій» в «Одеській газеті» від 18.12.1943 року сповіщалося: «Пенсійний відділ одеської служби праці Губернаторства Трансїстрії продовжує подальший прийом пенсіонерів з числа тих, хто раніше подав прохання. На 16 грудня зареєстровано вже 6 087 пенсіонерів, причому з цієї кількості відмовлено лише 194 особам, які не мають відповідних юридичних обґрунтувань. Частина з них передано Міському патронажу громадських та соціальних справ при Одеському муніципалітеті для надання їм необхідної матеріальної допомоги. За цей час 4 630 пенсіонерів отримали пенсію у розмірі одного мільйона ста вісімдесяти трьох тисяч п'ятисот сімдесяти восьми РККС. Нараховано вже пенсію 5 142 пенсіонерам у сумі 131 048 РККС. Подальша виплата та прийом прохань триває, причому всі пенсіонери, що зараховуються, повинні будуть до 30 грудня ц.р. отримати всі належні їм суми, у тому числі і знову зараховані пенсіонери отримують пенсію за 4 місяці (вересень, жовтень, листопад та грудень)» (Одесская газета, 1943, 292, 4).

Це підтверджується у таблиці звіту про роботу секції пенсій Управління праці м. Одеси за період з 22 жовтня до 31 грудня 1943 року. Там вказано, що секція почала функціонувати 22 жовтня і прийняла від Примарії запити та справи від пенсіонерів, за якими частково відбулося нарахування пенсій. Крім того, були прийняті справи від п'яти колишніх пунктів зі старими архівними справами, з ними була проведена робота та перевірка. Всього за цей період було взято до роботи 11 101 справу.

З 28 жовтня почалася виплата пенсій за вересень, жовтень 1943 р., а з 20.11.1943 р. за три місяці (Державний архів Одеської області, спр. 1, 111).

У звітній таблиці вказано, що з 28.10.1943 до 31.12.1943 року виплата пенсій у місті здійснювалася таким категоріям (кількість осіб / сума):

- 1) за інвалідністю (1 914 чол. / 545 848 марок);
- 2) за віком (1 727 чол. / 487 436 марок);
- 3) за вислугою років (183 чол. / 46048 марок);
- 4) члени родин (2 688 чол. / 768 850 марок);

Всього 6 512 особам було виплачено 1 848 183 марки (Державний архів Одеської області, спр.1, 113).

З 1 до 15 січня 1944 року до цієї цифри додалося ще 150 осіб.

Питання про те, чому з тих 20 тис. пенсіонерів, які мешкали в Одесі на початку 1942 року, відповідний облік, реєстрацію щодо отримання пенсії у грудні 1943 р. пройшли тільки шість з половиною тисяч, залишається поки що без відповіді. У Державному архіві Одеської області не були знайдені документи, які могли б пояснити цю нестачу. Однак загальна картина діяльності пенсійних органів Трансїстрії та муніципалітету Одеси, повна нормативна база цієї сфери життя мешканців міста, механізми реалізації пенсійного законодавства і грошові суми, які на ці потреби витрачала окупаційна влада, нам тепер зрозумілі.

5. Висновки.

Таким чином, на основі комплексного вивчення усіх типів наявних документів та масиву газетних публікацій окупаційної доби можна зробити висновки щодо кількості пенсіонерів та стану пенсійного та соціального забезпечення окремих категорій населення Одеси у роки румунсько-німецької окупації. Зокрема, кількість пенсіонерів міста становила близько 20 тис. осіб, тобто понад 7,2% від загальної кількості містян. Крім низки адміністративних, кримінально-процесуальних, господарчих актів, адміністрацією Трансїстрії, губернатором Г. Алексяну було видано декілька нормативно-правових актів, які регламентували порядок пенсійного забезпечення місцевого населення. По-перше, це Наказ № 78 від 21 серпня 1942 року Головного військового командування військового управління цивільного губернатора Трансїстрії та Наказ № 132 від 19.08.1943 р., який був фактичною фінальною кодифікацією соціально-пенсійного законодавства Трансїстрії. Безумовно, дія зазначених актів не розповсюджувалася на єврейське населення, яке було тотально знищене окупантами в цей самий час. Окупаційна влада шукала шляхи забезпечення мінімальним прожитковим мінімумом непрацездатної частини міста, запобігаючи масовій смертності та впливаючи на рівень лояльності колишніх радянських громадян, які опинилися під їх владою. Аналіз архівних документів дає підстави стверджувати, що бюрократична машина окупантів характеризувалася інертністю та неквапливістю в соціальній роботі, в результаті чого тільки оформлення списків, перевірка документів та реєстрація одеських пенсіонерів зайняла майже півтора роки (з весни 1942 до жовтня 1943 р.). Ми не можемо стверджувати, що румунська адміністрація в Трансїстрії переймалася проблемою виплат пенсій радянським громадянам всіх категорій, взявши на себе відповідальність за гуманітарну складову частину антигуманного явища окупаційної системи. Це була необхідність для забезпечення влади від соціальних вибухів та гуманітарної катастрофи. Методика, яку використовували окупанти, виглядає майже нормально навіть для сучасного сприйняття. Така методика відповідала вже сформованому в Європі соціальному законодавству. Це дещо змінює шаблонний погляд на окупацію і примушує продовжувати дослідження цієї теми.

Література:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. f. 706 , inv. 1, d. 1219, v. II.
2. Будницький О.В. (укладач). Одесса: жизнь в оккупации. 1941–1944. Москва : РОСПЭН, 2013. 231 с.
3. Вінцовський Т.С., Нікульча І.Я. Українське самостійницьке підпілля у Транснестрії (1941–1944 рр.). *Український історичний журнал*, 2007. № 5. С. 123–134.
4. Всесоюзная перепись населения 1939 года: основные итоги / сост. Ю.А. Поляков и др. ; редкол. : чл.-кор. РАН Ю.А. Поляков и др. Москва : Наука, 1992. 254 с.
5. Вопросы о пенсиях. *Одесская газета*. 1942. 28 августа. № 170.
6. Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. Харьков : Фолио, 2018. 363 с.
7. Державний архів Одеської області. Ф. 92, оп. 2, спр. 79.
8. Державний архів Одеської області. Ф. Р-4198, оп. 1, спр. 1.
9. Державний архів Одеської області. Ф. Р-2353, оп. 1, спр. 1.
10. Державний архів Одеської області. Ф. Р-2294, оп. 1, спр. 1.
11. Левит И. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX.1939 – 19.XI.1942). Кишинёв : Штиинца, 1981. 391 с.
12. К сведению пенсионеров. *Одесская газета*. 1942. 14 мая. № 80.
13. Михайлуца М.А. Організація релігійного життя в губернаторстві Транснестрія (1941–1944 рр.). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 80–90.
14. Молва. 1943. 22 августа. № 214.
15. Молва. 1943. 16 октября. № 260.
16. Молва. 1943. 8 октября. № 253.
17. Одесская газета. 1941. 24 декабря. № 20.
18. Одесская газета. 1942. 24 февраля. № 44.
19. Одесская газета. 1942. 13 марта. № 51.
20. Одесская газета. 1942. 12 февраля. № 39.
21. О пенсиях. *Одесская газета*. 1942. 10 февраля. № 38.
22. О пенсионерах. *Одесская газета*. 1942. 29 марта. № 58.
23. О старых пенсионерах. *Одесская газета*. 16 апреля 1942. № 65.
24. Одесская газета. 1942. 25 июля № 136.
25. Одесская газета. 1942. 28 июля. № 138.
26. Одесская газета. 1942. 30 июля. № 141.
27. Одесская газета. 1942. 8 августа. № 150.
28. Одесская газета. 1942. 17 августа. № 159.
29. Одесская газета. 1942. 19 ноября. № 245.
30. Одесская газета. 1943. 18 декабря. № 292.

References:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova [National Archives of the Republic of Moldova]. f. 706, inv. 1, d. 1219, v. II.
2. Budnytskyi O.V. (2013) (ukladach), Odessa: zhyzn v okkupatsyy. 1941–1944. [Odessa. Life in the occupation. 1941-1944] Moskva: ROSPEN [In Russian].
3. Vintskovskiy T. S, Nikulcha I.Ia. (1992) Ukrainske samostiynyske pidpillia u Transnistrii (1941–1944 rr.) [Ukrainian independency underground in Transnistria (1941–1944)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2007. № 5, p. 123–134 [In Ukrainian].
4. Vsesoiuznaia perepys naselenyia 1939 goda: osnovnyje itogi [All-Union census of 1939: main conclusions]. Moskva : Nauka. [in Russian]
5. Voprosy o pensyakh. *Odessaika gazeta*. 1942. [Questions about pensions. Newspaper of Odessa] 28 august. № 170. [in Russian]
6. Hohun A. Mezhdru Gytlerom y Stalinym. Ukrainskie povstantsy. Kharkov: Folyo, 2018. [in Russian]
7. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State archive of Odessa region] F. 92, op. 2, spr. 79. [in Russian]
8. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State archive of Odessa region] F. R-4198, op. 1, spr. 1. [in Russian]
9. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State archive of Odessa region] F. R-2353, op. 1, spr. 1. [in Russian]
10. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State archive of Odessa region] F. R-2294, op. 1, spr. 1. [in Russian]
11. Levyt, Y. Uchastye fashystskoi Rumynii v agressii protiv SSSR. Istoki, plany, realizatsyia (1.IX.1939 – 19.XI.1942). [The participation of fascist Romania in the aggression against the USSR. Origins, plans, implementation (1.IX.1939 – 19.XI.1942)] Kyshyn'ov: Shtyynntsa, 1981. [in Russian]
12. K svedeniyu pensyonerov. *Odessaika gazeta*. [For pensioners. Newspaper of Odessa] 1942. 14 may № 80. [in Russian]
13. Mykhailutsa M.A. Orhanizatsiia relihiinoho zhyttia v hubernatorstvi Transnistriia (1941–1944 rr.) [Organisation of regional life in Transnistria governorship]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2011, № 2, С. 80–90. [In Ukrainian].
14. Molva. 1943. 22 avgusta. № 214 [in Russian]
15. Molva. 1943. 16 oktyabrya. № 260 [in Russian]
16. Molva. 1943. 8 oktyabrya. № 253 [in Russian]
17. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1941. 24 dekabrya. № 20. [in Russian]
18. Odesskaya gazeta. 1942. [Newspaper of Odessa] 24 fevralya. № 44. [in Russian]

19. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 13 marta. № 51. [in Russian]
20. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 12 fevralya. № 39 [in Russian]
21. O pensiyah. Odesskaya gazeta. [About pensions. Newspaper of Odessa] 1942. 10 fevralya. № 38. [in Russian]
22. O pensionerah. Odesskaya gazeta. [About pensioners. Newspaper of Odessa] 1942. 29 marta. № 58. [in Russian]
23. O staryh pensionerah. Odesskaya gazeta. [About old pensioners. Newspaper of Odessa] 16 aprelya 1942. № 65. [in Russian]
24. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 25 iyulya № 136. [in Russian]
25. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 28 iyulya. № 138. [in Russian]
26. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 30 iyulya. № 141. [in Russian]
27. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 8 avgusta. № 150. [in Russian]
28. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 17 avgusta. № 159. [in Russian]
29. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1942. 19 noyabrya № 245. [in Russian]
30. Odesskaya gazeta. [Newspaper of Odessa] 1943. 18 dekabrya № 292. [in Russian]

Стаття надійшла до редакції 29.11.2021.
The article was received 29 November 2021.